

KAUNAS MICKEVIČIAUS GYVENIME IR KŪRYBOJE

Studijuodamas Vilniaus universitete, Adomas Mickevičius gavo stipendiją – po 150 sidabro rublių kas metai. Už ją buvo įsipareigojęs paskui šešerius metus pagal Universiteto paskyrimą dirbti vidurinėje mokykloje. 1819 m. vasaros pradžioje ėmė aiškėti galimas Universiteto sprendimas – Adomas numatomas Kauno apskritinės mokyklos mokytoju. Tai reiškė jauno poeto vilčių žlugimą, ir Mickevičius šį sprendimą priėmė labai skausmingai. Antai birželio 29 (sen. stiliumi) / liepos 11 (naujuoju stiliumi) d. vykusioje filomatų iškyloje, kažkur už Rasų kapinių esančiame miškelyje, skaitydamas bičiuliams „jambus“, jis taip išreiškė savo nusivylimą:

...może dziś Muza ostatni raz ziewnie.
Idę, niestety, kwaśnieć w nadniemońskim Kiewnie.¹
[... galbūt šiandien Mūza paskutinįsyk nusižiovaus.
Einu, deja, rūgti į panemunės Kauną.]

Nepaisant bičiulių, ypač rektoriaus sūnaus Pranciškaus Malevskio, didžiausių pastangų pakeisti šį paskyrimą ir išrūpinti priimtinesnę mokytojo vietą, Mickevičiaus akys bene rugsėjo 10/22 d. pirmą kartą išvydo Kauno bokštus. Prasidėjo, kaip poetui rodėsi, tremties metai.

Prieštaringas poeto požiūris

Daugiau kaip penkerius metus Mickevičius gyveno ir dirbo Kaune su trumpesnėmis ir ilgesnėmis pertraukomis. Iš čia jis skubėdavo į Vilnių ir Naugarduką prasidėjus vasaros atostogoms ar per Kalėdų, Velykų bei kitas šventes, kai susidarydavo kelios laisvos nuo pamokų dienos. Visą laiką didžiausia Mickevičiaus svajonė buvo galutinai atsisveikinti su atgrasiu Kaunu ir gauti vietą Vilniuje, Kremenece, pagaliau bent Naugarduke arba, dar geriau, išvykti į užsienį studijuoti kuriame universitete. Tačiau Universiteto vadovybė (iki 1822 m. pabaigos rektoriumi buvo Simonas Malevskis) atkakliai nesutiko jo atleisti iš Kauno. Daugiausia, ką pavyko laimėti, – tai išsirūpinti 1821/1822 m. m. atostogų sveikatai pataisyti. Visas jas, išskyrus palyginti neilgas, kelių dienų ar savaitių išvykas į Baltininkus, Ščiorsus, Rūtą (Naugarduko apylinkėse) ir kt., poetas praleido Vilniuje.

Galiausiai 1823 m. gegužės 18/30 d., kai rektoriumi buvo tapęs Juozapas Tvardovskis, tikriausiai ne be tam tikros tiesioginės ar netiesioginės Vilniaus mokslų apygardos kuratoriaus kunigaikščio Adomo Jurgio Čartoriskio įtakos, Mickevičius atleidžiamas iš Kauno apskritinės mokyklos mokytojo pareigų, kad galėtų rengtis mokslinei komandiruotei į Vakarų Europą. Tačiau net dabar jis ne kartą grįždavo į Kauną ir šiaip ar taip bendraudavo su kauniškiais kolegomis bei kitais pažįstamais. Kaunas pasidarė kažkuo mielas. Tad visai derėtų sakyti, kad, nepaisant pertraukų, tie penkeri metai sudaro gana vientisą poeto gyvenimo laikotarpį – vadinkime jį Kauno periodu.

Skaitant poeto laiškus, j akis krinta įdomus psichologinis reiškinys: kol Mickevičius būdavo Kaune, tol galvoje kirbėdavo mintis kuo greičiau iš jo ištrūkti. O kai likimas poetą nublokšdavo toliau, jis stengdavosi grįžti į šį miestą. Ir grįždavo net pats stebėdamasis, kad į jį grįžo. Antai 1824 m. liepos mėn.

¹ Archiwum Filomatów. Cz. 3. *Poezja Filomatów* / Wyd. J. Czubek. Kraków, 1922. T. 2. P. 157.

laiške Pranciškui Malevskui jis rašė: „Taigi atostogų atvykau į ?? Kauną! ir tuojau planavau, kur iš Kauno išvykti. Quid terras vario calentes sole mutamus? super equitem sedet alba cura“² (Kam į kitas padanges keltis? Už raitelio balne sėdi baltasis rūpestis. – Toliau, kur laiškai tiksliai datuojami, jų publikacijos išnašose nenurodomos).

Citatoje lotyniški žodžiai – tai perfrazuotos Horacijaus eilutės: romėnų poetas kalbėjo apie juodąjį rūpestį. Mickevičiui „baltasis rūpestis“ – veikiausiai Marilė (ji mėgo rengtis baltai). Mes galėtume sakyti, kad ir Kaunas jam buvo savotiškas „baltasis rūpestis“.

Paskirtas prieš savo valią į Kauną, poetas laiškuose beveik visą laiką skundėsi draugams, kaip čia jam nyku gyventi. Štai skaitome bičiuliui Juozapui Ježovskiui 1819 m. spalio 9/21 d. rašytą laišką: „Dabar... labai sunku man rašyti tą nelaimingą „dabar“... visos viltys ir santykiai dingo (...) mano visos saldžios svajonės apviltos; nusprendžiau nieko nesvajoti. Kurias ne kurias Kauno aplinkybes tau turėjo aprašyti kolegos, jie taip pat mane guodžia ir tramdo, dėl jų gyvenu. Tos rašymui skirtos valandos yra visa mano pramoga ir pasitenkinimas, iš jūsų gauti laiškai – visa mano laimė! Mažne visada sėdžiu, neturiu pažįstamų, nes niekas pažinties nesieja, netgi pasivaikščiojimams, kuriuos taip mėgstu, dievaž, neturiu laiko! Per mėnesį būčiau numiręs iš nuobodžio, jeigu ne jūs ir daugybė darbų.“

Ilgainiui Mickevičiui ėmė ir Kaune rasti pažinčių, kurios praskaidrindavo jam nuotaiką. Apie pažintį, davusią poetui iš tikrųjų nemaža visokių impulsų, gyvenimo patirties ir apmąstymų, 1820 m. sausio 15–18/27–30 d. laiške Janui Čečioutui skaitome tokį prisipažinimą: „Esu toks linksmas! Negaliu iškęsti tau apie save neparašęs. Kaune man tai pernelyg reta valandėlė. Vykome pasivažinėti, bet kaip pasivažinėti! Vykome keleriomis rogėmis mylią į Charevičiaus dvarelį. Aš sėdėjau su gražiąja Kov[alska] ir vėžinau ją daugiau kaip pusę kelio.“ Toliau poetas aprašo, kaip pakelės smuklėje, pritrūkus kompanijai stiklinių, su gražuoje gėręs kavą iš vieno puoduko, kaip apgailėstavęs palikdamas tą smuklę, kur su Kovalska taip maloniai bendravęs; grįždami kelis kartus išvirė iš rogių, o įvažiuojant į dvarelį smarkiai susimušęs šoną, bet „tai nesugadino nuotaikos, suprantama, kad nejaudindčiau kompanijos, pasidariau netgi paviršutiniškai linksmas“.

Tos retos linksmos valandėlės praeidavo, ir poetas vėl pasiduodavo niūrioms mintims, vienišumo jausmui. Antai tų pačių metų sausio 27/vasario 8 d. jo laiške visiems Vilniuje esantiems filomatams randame tokių dejonių dėl savo įgrisusio gyvenimo: „Įsivaizduokite sau: aš, kaip esu atvykęs į Kauną, iš nieko nesu išgirdęs: „Adomai!“ – niekas man nenusišypsojo (...). Grįžtu iš mokyklos mažne visada susikrimtęs arba dėl maištingumo, arba, dažniau, dėl mokinių bukumo. Tuščias darbas! Griūvu ant lovos ir guliu porą valandų nieko negalvodamas, tiktai širsdamas ir rūgdamas. O kartais apmaudas ir pyktis tokie dideli, jog užtektų pridėti dar dvi uncijas, kad išeitum iš proto arba pasikartum“.

Tokių nusivylimo protrūkių Mickevičiaus laiškuose draugams – daugybė. Jeigu tik pagal juos spręstume apie Kauno reikšmę poeto asmenybės formavimuisi ir poetinio talento brandai, tai toji reikšmė turėtų būti visiškai negatyvi. Tačiau į poeto nusiskundimus reikia žiūrėti atsargiai: jie dažnai labai perdėti, neobjektyvūs. Antai 1819 m. lapkričio 12/24 d. laiške Ježovskiui³ Adomas užsipulė bičiulius, kad jie rašą jam pernelyg mažai laiškų: jis vienas jiems išsiuntęs laiškų daugiau negu visi dešimt vilniečių. Patikrinus pasirodė, nuo Mickevičiaus atvykimo į Kauną jie parašė Adomui 32 laiškus, o pats jiems atsakė tik septyniais laiškais. Ypač aktyvūs buvo Pranciškus Malevskis (9 laišakai), Janas Čečiotas (7), Anupras Petraškevičius ir Juozapas Ježovskis (po 5 laiškus). Kai kurie laiškai labai ilgi, išsamūs. Pavyzdžiui, vienas Malevskio laiškas išspausdintas devyniuose knygos puslapiuose, o Čečioto – net 18 puslapių!

Iš tiesų Mickevičius nelengvai sueidavo į naujas pažintis, sunkiai suartėdavo su žmonėmis ir dar sunkiau jiems atsiverdavo. Tai buvo sąlygojama tam tikrų jo charakterio ypatybių. Psichologų apibūdinimu,

² Mickiewicz A. *Dziela*. Warszawa, 1955. T. 14. P. 241.

³ Archiwum Filomatów. Cz. 1: *Korespondencja. 1815–1823* / Wyd. J. Czubek. Kraków, 1913. T. 1. P. 261. Šio laiško data kituose leidiniuose nesutampa.

dar vaikystėje Adomas susiformavęs kaip intuicinis introvertikas – tarp poetų ir kitų kūrėjų labiausiai paplitęs psichologinis tipas. Šio tipo žmonės atsiveria tik pačiam artimiausiam draugui (Adomui toks draugas buvo Čėčiotas, kitiems filomatams irgi nebūdavo visiškai atviras), ir tiktai tada, kai jį priverčia kančia⁴. Tad Mickevičius, neturėdamas ir negalėdamas turėti Kaune tokio draugo, ypač kankinosi.

Poeto dvasią slėgė taip pat skurdus, provincinis Kauno kultūros gyvenimas. Čia nebuvo nei teatro, nei dažnesnių koncertų, nei jokios bibliotekos, nei knygynų, nei laikraščių redakcijų. Be abejo, Mickevičiui trūko Vilniaus universiteto skleidžiamos dvasinės atmosferos. Jam labai rūpėjo Vilniuje likusios filomatų draugijos ir vėliau ėmusių kurtis kitų studentų sambūrių veikla. Ko gero, šiai veiklai jis teikė didesnę reikšmę negu savo kūrybai, tikėdamasis, kad šios organizacijos – tai priemonė, kuri atgaivins krašto visuomenės dvasią, įskiepyt jaunajai kartai idealus ir pasiaukojimą Tėvynei. Visa tai galiausiai atkurs buvusią ir kartu naują, nepriklausomą Respubliką. Vilniuje kažkas vyksta, o jis tuo tarpu turi rūgti čia, Kaune. Kas čia jo laukia? Prieš akis jam iškildavo mokyklos kolegų likimas: šeima, smulkūs buitiniai rūpesčiai, kasdienis sekinantis darbas mokykloje, netgi nemalonios intrigos, pavydas... Ne, to jam, suvokiančiam savo talentą ir galimybes, negalėjo pakakti: erelis – ne kanarėlė.

Vilniuje likę ir po studijų iš jo ėmę sklisti bičiuliai labai gerai suprato Mickevičiaus būklę ir visokiais būdais stengėsi jam padėti. Jiems neatrodė, kad jo kankinimasis Kaune yra koks paties poeto perdėto jausmingumo padaras. Tačiau jie turėjo vilties, kad tai laikina ir kad tos kančios ilgainiui transformuosis į didelę kūrybą. Tuo atžvilgiu nepaprastai įžvalgus 1820 m. birželio 9/21 d. Pranciškaus Malevskio laiškas: „Džiaugiuos, kad Šileris taip labai pritiko prie tavo liūdesio; jo didžiosiose mintyse, kaip man rodosi, rasi tikrą pastiprinimą. Ir Šilerio jaunystė buvo panaši į tavąją! Ši mintis mane smarkiai sukrėtė; galbūt Kaunas tau bus tai, kas Šileriui buvo priespauda ir skurdas karo mokykloje.“

Kūrybinio posūkio metai

Šiandien mes visai pagrįstai galim sakyti, kad Kaune praleisti metai Mickevičiaus gyvenime ir kūryboje reiškia pirmąjį ir galbūt vieną reikšmingiausių lūžių: tai buvo toks posūkis, kuris išvedė pradedantį, pseudoklasicizmo nuostatomis besivadovaujantį poetą į pasaulinės literatūros kelią. Kauno reikšmę Mickevičiui kadaise, 1929 m., kad ir patetiškai, bet iš esmės teisingai yra nusakęs lietuvių literatas kaunietis Zigmas Kuzmickis: „...Vilnius buvo tik pasiruošimo vieta jaunam poetui – pasiruošimo į darbą didį, atsakingą, į gyvenimo tikrovę: patį tą darbą pradeda jis dirbti Kaune, kuriame poetas išmoko daugiau, negu Vilniuje – jis čia išmoko kentėti, kentėti visomis širdies žaizdomis, visais sopuliais; Mickevičius išmoko Kaune būti tikroju žmogumi, gyvenančiu ne sau, bet žmonių gerovei, jos idealams; jis čia išmoko pakilti iš paprastųjų žmonių tarpo aukštyn, tapti antžmogiu (...).“⁵

Vargu ar kas be kruopščių studijų įstengtų apibūdinti visus veiksnius, kurie Kauno laikotarpiu ugdė Mickevičiaus asmenybę. XVIII a. prancūzų filosofas Klodas Adrianas Helvecijus yra pasakęs: „Žmogų auklėja visi jį supantys dalykai, visos tos aplinkybės, kurias jam kuria atsitiktinumai.“ Kai dėl Mickevičiaus, tai ir be tyrinėjimų apibendrintai pasakytina, kad Kaune poetas išėjo didžiausią ir skaudžiausią jausmų ugdymo mokyklą, tikrą *ars amandi* (meilės meno) kursą – pradedant lengvu, žaismingu flirtu su daktariene Karolina Kovalska ir baigiant tragiška, fatališka meile Marilei Vereščiakaitei-Putkamerienei. Apie poeto jausmus nebūtų ko mums kalbėti, jeigu jie neatsispindėtų jo kūryboje: tai jie davė esminių paskatų kūrybos lūžiams. Kauno laikotarpiu išgyventa meilė buvo ne jonvabalio švystelėjimas šiltą liepos vakarą, bet galingas žaibas, kuris nušvietė visą Mickevičiaus gyvenimą. Vien todėl literatūros tyrinėtojų akys turėtų daugiau krypti į poeto praleistas Kaune dienas. Tada kitaip suspindėtų ir Kauno reikšmė Mickevičiaus gyvenimui bei kūrybai.

⁴ Gille-Maisani J.-Ch. *Adam Mickiewicz: Studium psychologiczne*. Warszawa, 1996. P. 40, 74, 104.

⁵ Kuzmickis Z. Kas riša Adomą Mickevičių su Lietuva // *Švietimo darbas*. 1929. Nr. 3 (114). P. 195.

Kauno periodas Mickevičiaus dvasinėje raidoje išsiskiria galbūt per mažai jo kūrybos tyrinėtojų įvertintu brožu – nepaprastai gausia ir įvairia lektūra. Net labai paviršutiniškai metus žvilgsnį į skaitytas knygas, pasirėmus vien trijų autorių sudaryta *Mickevičiaus gyvenimo ir kūrybos kronika*⁶, apimančia 1798–1824 m., ir palyginus ją su kitų poeto periodų kronikomis, negalima neatsistebėti, kiek tais „tremties“ metais poetas aprėpė įvairių sričių ir žanrų literatūros. Lenkų literatūrologai paprastai, kalbėdami apie tai, kad Mickevičius Loanos universitete (Šveicarija) 1839–1840 m. labai sėkmingai skaitė romėnų literatūros kursą, pabrėžia – štai kaip gerai parengdavo Vilniaus universiteto auklėtinius profesorius Gotfrydas Ernestas Grodekas! Kas tiesa, tai tiesa: šis profesorius iš tikrųjų nemaža duodavo savo studentams, bet to, ką jie gaudavo iš Grodeko, vargu ar būtų užtekę profesoriui Mickevičiui Lozanoje, jeigu jis nebūtų ypač intensyviai studijavęs literatūrą savarankiškai Kaune.

Kauno apskritinėje mokykloje Mickevičius dėstė šias disciplinas: gramatiką, senovės istoriją, moralės mokslą, retoriką, prigimtinę (natūraliąją) teisę, visuotinę istoriją, politinę teisę (ekonomiką), poetiką ir literatūrą. Įkvepiamas filomatų idėjų, jaunasis mokytojas į savo darbą mokykloje žiūrėjo kaip į patriotinę pareigą, kaip į būsimųjų laisvos tėvynės piliečių ugdymą. Vadovaudamasis tokia nuostata, kad sėkmingiau vyktų darbas, jis užsibrėžė didelį tikslą – per kurį laiką parengti savo dėstomų dalykų „seksternus“, t. y. mokiniams duodamus pamokų konspektus. Tie seksternai mums prieinami: juos yra nusirašęs poeto mokinys Bernardas Kęstutis-Gediminas (lenkiškai jo pavardė – Kiejstut-Giedymin)⁷. Kadangi jaunojo mokytojo ambicijos buvo didelės, jis, nesitenkindamas banaliu kurio vieno mokiniams neprieinamo vadovėlio atpasakojimu, taip pat atkakliai skaitė visokią literatūrą. Taip Mickevičius susidarė ir konspektuose išdėstė savo požiūrį į literatūrą ir istoriją. Gauti Kaune reikalingų mokslinių veikalų nebuvo lengva. Todėl šalia nusiskundimų savo laiškuose draugams dažnai surašydavo ištisus sąrašus knygų, kurių prašydavo juos atsiųsti į Kauną. Tačiau apibūdinti Kaune perskaitytą literatūrą – tai jau specialios studijos objektas, netelpantis į šio straipsnio rėmus⁸.

Tuo tarpu mes kiek ne kiek meskime žvilgsnį į tą Kaune skaitytą literatūrą, kuri iš esmės pakeitė poeto kūrybinius principus. Vilniuje Mickevičiui bene labiausiai imponavo Volteras. Tai rodo ne tik įvairūs atsiliepimai poeto laiškuose ar filomatų susirinkimuose, bet ir tų metų kūryba. Antai 1817 m. rudenį filomatų susirinkime skaityta Mickevičiaus poema „Meškus, Naugarduko kunigaikštis“ yra tik Voltero kūrinio „Kunigaikščio auklėjimas“ perdirbinys, sakytume, „sulietuvinimas“. Lapkričio 27 / gruodžio 7 d. filomatus jis supažindino su poemėle „Ponia Anelė“, taip pat Voltero kūrinio *Gertrūda, arba dukters auklėjimas* sekimu. Tų metų pradžioje Mickevičius buvo pradėjęs versti Voltero *Orleano mergelę*. 1818 m. pradėta rašyti keturių giesmių poema „Bulvės“, lenkų literatūrologo Zbignevo Sudolskio teigimu, „buvo mažai originalus kūrinys, kuriame girdėjosi Voltero ir Volnėjaus atgarsiai“⁹. Beje, prancūzų rašytojo Volnėjaus (Constantin François de Chasseboeuf Volney) šiandien nerasite minint nė daugelyje studijų, skirtų Mickevičiui, bet jo kūrinys „Griuvėsiai“ (1791) buvo žinomas Lenkijoje ir Mickevičiui.

Vilniuje Mickevičius gerai susipažino su lenkų literatūra, kuri XVIII a. taip pat vadovavosi klasicizmo nuostatomis. Jas daugiau ar mažiau skiepijo poetui ir vilniškiai profesoriai – estetikos, poezijos teorijos ir retorikos kursą dėstęs Leonas Borovskis, 1817–1819 m. buvęs literatūros fakulteto dekanas Pilypas Golianskis. Minėtas Z. Sudolskis taip pat tvirtina, kad Mickevičiaus tragedija *Demostenas* buvusi sumanyta dėl Grodeko pratybų įtakos, nagrinėjant Demostenos kalbą „Dėl vainiko“ ir skaitant jo raštus, pasiskolintus 1816 m. rudenį iš Universiteto bibliotekos¹⁰.

Tačiau klasicizmo principus ilgainiui ėmė klibinti ir griauti Pranciškaus Malevskio siunčiama poetui į Kauną naujo tipo literatūra – Šilerio ir Gėtės veikalai. Pažintis prasidėjo nuo kelių Šilerio baladžių dar

⁶ Dernałowicz M., Kostenicz K., Makowiecka Z. *Kronika życia i twórczości Mickiewicza. Lata 1798–1824*. Warszawa, 1957.

⁷ Plačiau žr. Pirockinas A. *Devyneri Adomo Mickevičiaus metai*. Vilnius, 1995. P. 153–155.

⁸ Šiek tiek poeto lektūra registruojama leidinyje: Dernałowicz M., Kostenicz K., Makowiecka Z. *Cit. veik.*, P. 186, 196–197 ir kt.

⁹ Sudolski Z. *Mickiewicz: Opowieść biograficzna*. Warszawa, 1997. P. 60.

¹⁰ *Ten pat*, p. 50.

Vilniuje, bet labiausiai Mickevičių paveikė vokiečių rašytojo maištingoji tragedija *Plėšikai*. Jos įspūdį jis nusakė 1820 m. birželio 11/23 d. Kaune rašytame laiške Juozapui Ježovskiui: „Šįryt, gulėdamas lovoje, verčiau Šilerio eilėraštuką ir čia [jj] pridėdu. Beje, Šileris nuo seno yra mano vienintelė ir mėgstamiausia lektūra. Apie tragediją *Reiber* (t. y. *Räuber. – A. P.*) nemoku rašyti. Nė viena nepadarė ir nedaro man tokio įspūdžio. Ten reikia nuolat būti arba danguje, arba pragare; vidurio nėra. O atskiri vaizdai, mintys, būdas išreikšti. Jau bijau prisiminti „Demosteną“.“

1820 m. pavasarį, gegužės 8/20 d. laiške Ježovskiui, Mickevičius jau užsimena ir apie anglų romantiką Žoržą Gordoną Baironą. Tačiau didžiausias žavėjimasis juo pastebimas vėliau, po metų ar pusantų, kai ypač sudirginti poeto jausmai rado atitikmenų šio anglo maištininko kūryboje. Iš jos Mickevičius mokėsi ir naujų raiškos formų.

Kaune Mickevičių pasiekdavo lenkų literatūriniai žurnalai, taip pat vokiečių žurnalas *Hermes oder Kritisches Jahrbuch der Literatur*, leistas 1819–1823 m. Leipcige. Šiuose leidiniuose poetas taip pat rasdavo straipsnių apie naująją literatūrinę srovę – romantizmą. Visa tai skatino jį keisti savo pažiūras ir vedė jį naujus literatūros horizontus. Mickevičiaus nepasitenkinimas senaisiais, klasicistiniais principais ir naujų ieškojimas atsispindi jo laiškuose draugams, rašytuose iš Kauno. Antai laiške J. Čėčiotui ir T. Zanui (1820 m. gegužės 10/22 d.) jis sakė: „Aš stengiuos, kiek galiu, o kad nieko gero nepavyksta, kas kartą griebiuos naujų žanrų. Įlindau į baladę.“

Tiesa, baladės žanru Mickevičius pradėjo domėtis dar Vilniuje, bet Kaune baladė tapo naujosios romantizmo srovės lenkų literatūroje manifestacija, kovos su pseudoklasicizmo epigonais Vilniuje ir Varšuvoje vėliava. Mickevičiaus kūrybos tyrinėtojai ne visai sutaria, kurį poeto kūrinį laikyti romantizmo pirmagimiu. Bene daugiausia linkstama juo pripažinti 1821 m. sausio pradžioje Kaune parašytą ir to paties mėnesio 13/25 d. (?) bičiuliams į Vilnių nusiųstą baladę „Romantika“. Tai buvo polemėnis ir kartu programinis kūrinys, kuriuo poetas atsiliėpė į Vilniaus universiteto profesoriaus Jano Sniadeckio straipsnį „Apie klasikinius ir romantinius raštus“, išspausdintą 1819 m. žurnale *Dziennik Wileński*.

Baladėje poetas vaizduoja mergaitę Karusę, kuri dvasios akimis mato prieš kurį laiką mirusį mylimąjį Jasių ir su juo kalbasi. Susirinkę žmonės tiki, kad tai jaunuolio vėlė aplankiusi merginą. Tačiau priėjęs „barzdotas Senis“, perfrazuodamas profesoriaus Sniadeckio straipsnio žodžius, taip moko ir Karusę, ir minią:

„Miela mergaite! – girdim barzdoto
Senio pamokslą. – Man regis –
Ir akiniai čia nieko nerodo,
Nieko nemato ir akys.

Dvasios – grynčiausia pasaka, žmonės!
Prietarai, aišku, laukiniai.
Jūs patikėjot vargšėlės ligonės
Kliedesiu“, – aiškina miniai.
(Vertė E. Mieželaitis)

Taip šiame kūrinyje išdėstoma profesoriaus tezė, kad romantinės literatūros praktikuojamas ragany, dvasių, angelų, velnių ir visokių pamėklių vaizdavimas – tai dalykai, paimti iš prietaringumo epochos (matyt, turimi galvoje viduriniai amžiai) ir nieko gero neduodantys XVIII ir XIX a. žmonėms.

Stebėjęs sceną su Karuse poetas į Senio pamokymą taip atsako:

Ji, – atsakiau aš seniui, – tai jaučia.
Žmones ja tiki, man regis –

Jausmas pasako žymiai daugiau čia,
Nei akiniai ir akys.

Tu juk negyvą tiesą tegynei.
Ji ir neleidžia patirti
Tau šio stebuklo, pažįstamo miniai.
Žvelk širdimi tik į širdį.

Taip baladėje išreikštas, sakytume, filosofinis dviejų literatūrinių srovių pamatas žiūrėti į realybę, į jos apimtį¹¹. Klasicizmo principais besivadovaujančiam Janui Sniadeckiui realybė baigiasi empirika, tuo tarpu romantikui, šiuo atveju Mickevičiui, realybės pažinimui ne mažiau svarbūs, o gal ir daugiau, yra jausmas ir tikėjimas. Protas, kaip empirinės realybės instrumentas, ne viską gali paaiškinti ir suvokti.

Šią nuostatą Mickevičius yra toliau plėtojęs 1820 m. pabaigoje Kaune sumanytoje ir čia parašytoje *Vėlinių* ketvirtojoje dalyje:

A t s i s k y r è l i s
Tu nori stebuklus išaiškinti protu...
Gamta, kaip ir žmogus, ir paslaptis jį saugo
Ne vien tik nuo minios ar nuo liežuvio draugo,
(karštai)
Bet ir nuo kunigų, išminčių ir kitų!
(Vertė Just. Marcinkevičius)

Jano Sniadeckio ginamas klasicizmas konfrontavo su Mickevičiaus romantizmu ne tik dėl požiūrio į realybę, bet ir dėl kitų dalykų. Antai profesorius niekino istoriją (kol buvo Vilniaus universiteto rektorius, kliudė įkurti istorijos katedrą ir neleido skaityti jos kurso), tuo tarpu Mickevičius ieškojo vidurinių amžių istorijoje, pirmiausia Lietuvos istorijoje, įkvėpimo ir savo idėjoms išreikšti medžiagos. Profesorius buvo atkaklus kultūros centralizavimo šalininkas ir visais įmanomais būdais stiprino Vilniuje, o kartu ir visoje Lietuvoje, lenkų kalbos pozicijas. Tuo tarpu Mickevičius labai vertino krašto savitumus, mielai naudojosi ir turtino savo kalbą provincializmais. Pagaliau netgi išryškėjo tendencija artėti prie lietuvių kalbos.

Gyvenimas Kaune Mickevičiui teikė daug galimybių ryškintis šias visas tendencijas, kurios sudarė ilgainiui mums, lietuviams, ypač brangų jo asmenybės ir kūrybos bruožą – lietuviškumą. Šiandien sunku įsivaizduoti, kaip būtų poeto kūrybinis kelias pasukęs, kiek būtų jo raštuose buvę lietuviškų elementų ir dvasios, jei Mickevičiui būtų tekę praleisti tuos metus ne Kaune, bet, pavyzdžiui, kur nors Ukrainoje. Kiek tada jis būtų susidomėjęs Lietuvos istorijos siužetais ir juos realizavęs tokiais kūriniais, kaip poemos *Gražina* ir *Konradas Valenrodas*?

Su lietuvių kalba Mickevičiui teko susidurti dar vaikystėje, gimtajame Naugarduke ar jo apylinkėse. Nors Vilniuje dominavo lenkų kalba, bet ir čia būta galimybių girdėti lietuviškai kalbant. Antai kiek jaunesnis už Adomą medicinos profesoriaus Špicnagelio sūnus Liudvikas Vilniuje išmoko lietuvių kalbą iš šeimos tarnų. Į lietuvių kalbą poeto akis atkreipė taip pat Ksavero Bogušo studija *Apie lietuvių tautos ir kalbos kilmę* (išleista lenkiškai Varšuvoje 1808 m.) ir įvairiuose Vilniaus periodikos straipsniuose kartkartėmis pasirodantys atsiliepimai apie ją bei pateikiami iliustracijai žodžiai.

Vilniuje Mickevičius ypač daug sužinojo apie didingą Lietuvos praeitį: kiekviena miesto kertelė kvėpavo jos dvasia, kiekvienas Vilniaus grindinio akmuo, sakytume, – tai istorijos metraščio puslapis. O čia dar

¹¹ Plačiau žr. Witkowska A., Przybylski R. *Romantyzm*. Warszawa, 1997. P. 200–202.

žymių Universiteto profesorių, skaičiusių įvairiais aspektais Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorijos kursas, paskaitos ir skelbiami straipsniai.

Atvykęs į Kauną, Mickevičius pateko į lietuvių kalbos centrą, dar apčiuopiamiau prisilietė prie lietuvių tautosakos ir išvydo dramatiškų kovų su kryžiuočiais paminklų.

Tautosakos ir istorijos pažinimas reikalavo mokėti lietuvių kalbą. Tad Kaune Mickevičiui atsirado dar vienas akstinas mokytis jos – rakto į šias sritis. Deja, apie poeto pastangas neturime jokių ryškesnių dokumentų: nežinome, kaip ir pas ką jis jos mokėsi, kiek ir kaip susipažino su lietuvių liaudies kūryba – dainomis, pasakomis. Apie tuos dalykus poetas nėra užsiminęs savo laiškuose bičiuliams. Tačiau tai nereiškia, kad to, ko jis nemini laiškuose, nė nebūta. Apie jo ryšį su lietuvių kalba ir tautosaka Kauno metais rodo tam tikri faktai, pro kuriuos neturėtume tylomis praeiti.

Pirmiausia įvertinkime tai, kad 1820 m. lapkričio pradžioje jis parašo baladę „Marilės kalnelį“ ir ją nusiunčia bičiuliams į Vilnių. Prierašė poetas nurodo, kad tai vertimas iš lietuvių kalbos. Lapkričio 28 / gruodžio 10 d. Čėčiotas baladę perskaitė Bičiulių sąjungos susirinkime. Svarstant šį kūrinį nė vienas dalyvis nesuabejojo dėl poeto galėjimo versti iš lietuvių kalbos, ką jie būtų tikrai padarę, jei būtų buvę įsitikinę, jog Adomas nėra išmokęs lietuviškai. Čėčiotas, kuris su Adomu draugavo dar Naugarduko mokykloje (sėdėjo viename suole), būtų pirmas „demaskavęs“ draugo mistifikaciją. Tuo tarpu savo recenzijoje, skaitytoje per posėdį, ėmė įkalbinėti poetą (ir dalyvius!) nemėginti gaivinti lietuvių kalbos: „Rūpintis ją išsaugoti ir ją ugdyti nei dera, nei tinka (...) – tai skriauda mūsų Tėvynei, nes esame vienos motinos sūnūs, broliai, tai suduoti smūgį taip pat tėvų kalbai lenkų kalbos žalojimu ir švarumo gadinimu, tai grįžti į tolimus laikus“¹². Kam būtų buvusi reikalinga visa ši patetika, jei Čėčiotui ir kitiems būtų buvę žinoma, jog bičiulis lietuvių kalbos nemoka!

Tam tikrą kalbos mokėjimą rodo ir Gražinos vardo atsiradimo istorija. Poema pradėta rašyti Vilniuj, tęsiama 1822 m. liepos ir rugpjūčio mėn. Ščiorsuose, o baigta tų metų gruodžio 3–4/15–16 naktį Kaune. Sugalvoti poemos herojei vardą, kuris padarytas iš lietuviško žodžio *gražus* su populiaria Mickevičiaus moterų veikėjų vardų priesaga *ina* (lenkiškai *yna*, plg. *Karyna*), galėjo tik tas, kas moka lietuviškai. Mes nesiiimame šiuo kartu spręsti, kiek poetas mokėjo lietuvių kalbos, ir nepateikiame visų argumentų, kad iš tikrųjų ją yra mokėjęs. To, kas čia pasakyta, užtenka teigti, jog kurie ne kurie lenkų literatūrologai, mėginę įrodyti, kad ji buvusi poetui svetima, nėra teisūs. Be abejo, tik Kaune Mickevičius turėjo daugiausia progų išmokti ar pramokti lietuviškai.

Kaune Mickevičius ypač įsijautė į lietuvių kovų su kryžiuočiais dvasią. Be to įsijautimo tikrai nebūtų atsiradusios poemos *Gražina* ir *Konradas Valenrodas*. Kad Mickevičius stengėsi susipažinti su panemunėmis, kur vyko įnirtingiausios kovos, patvirtina vienas epizodas, kuris tyrinėtojų nepakankamai įvertintas – laikomas, matyt, jauno mokytojo įgeidžiu, nuotykių ieškojimu.

1846 m. Šveicarijoje poetas yra pasakojęs savo bičiuliui Eustachijui Januškevičiui, kaip Kaune, pasibaigus mokslo metams, jis sumanęs pėsčiomis (atkreipkime dėmesį – pėsčiomis!) leisti į kelionę pagal Nemuną Jurbarko link. Daktaras Juozapas Kovalskis ir direktorius Stanislavas Dobrovolskis visaip atkalbinėję jį nuo šio ketinimo. Poetui pavykę prisikalbinti kartu keliauti savo kolegą Juozapą Nelavickį. Kad neįžeistų garbingųjų patarėjų, Mickevičius sutikęs iš miesto išvykti vežimu, bet paskui jie ėję pėsčiomis. Deja, kelionė dėl Nelavickio ligos nepasiekusi tikslo – reikėję susirgusį kolegą parvežti namo. Tad ko veržėsi poetas į tą kelionę? Be visų kitų motyvų, čia tikriausiai buvo pagrindinis – savo akimis pamatyti kraštą, išvysti buvusio „fronto“ liniją, o gal ir išgirsti „gyvą žodelį iš senovės laikų“, tariant Maironio žodžiais.

Neturime žinių, kad Mickevičius būtų vėliau pakartojęs tokią išvyką panemunėmis. Tačiau jis su daugeliu senovės liekanų, menančių senovę, susipažino svečiuodamasis įvairiuose pakaunės dvareliuose.

Kiekvienas literatūrinis, kaip ir apskritai visuomeninis, reiškinys yra ne vieno veiksnio padaras. Jų šaknys siekia net tolimus laikus. Tad ir Mickevičiaus romantizmas – tai ilgo ir sudėtingo proceso lydinys. Tačiau šio

¹² Tretiak J. *Adam Mickiewicz w świetle nowych źródeł. 1815–1821*. Kraków, 1917. P. 313–314.

proceso baigiamasis etapas ir lemiamoji dalis yra susijusi su Kaunu. Kaip tik čia poeto gaivališkas jausmų protrūkis (aukščiausią laipsnį pasiekęs jausmingumas, svyravęs tarp visiško nusivylimo ir dvasinio pakilimo viršūnių) sintezavosi su Europos literatūros patirtimi ir senosios Lietuvos didvyriškos praeities romantiniais įvaizdžiais.

Kaunas poeto kūrinuose

Turėdami prieš akis tokį svarbų Mickevičiaus kūrybinį posūkį, kuris Kaune atvėrė naujus horizontus net visai lenkų ir kitų Rytų Europos tautų literatūroms kelią į romantizmą, klaustume: o kiek šis miestas atspindi paties rašytojo veikaluose? Kažkur teko skaityti, kad Mickevičius ypač branginęs tris miestus – Naugarduką, Vilnių ir Romą. Taigi tarp branginamųjų miestų Kauno nėra. Sprendžiant iš jo kūrybinio palikimo, šiuo atžvilgiu dominuoja Naugardukas. Iš tikrųjų poeto gimtasis miestas yra daugiausia minimas kaip kūrinių veiksmo vieta. Na, o Vilnius svariau kūryboje nėra įamžintas: išskyrus 1818 m. sukurtą ir publikuotą eilėraštį „Miesto žiema“, mūsų sostinė nefigūruoja kaip plačiau pavaizduotas objektas. Tuo tarpu Kaunas pagal paminėjimų gausą, kad ir keista, žinant poeto skundus, koks atgrasus šis miestas, jei ir neprilygsta Naugardukui, tai pagal išreikštą meilę, ko gero, jam nenusileidžia.

1819 m. pabaigoje parašytame eilėraštyje „Bičiuliams“, kuris buvo tam tikras priedas prie filomatams nusiūstos baladės „Patinka“, Kaunui skirtas tik vienas posmas. Tai Kauno nakties vaizdas – gana nykus, nekeliantis šiltesnių jausmų miestui:

Laikrodžio dūžiai... Naktis įpusėjus.
Gaubia ramybė jos tamsį.
Tik vienuolyno mūruose vėjas
Švilpauja, šunes suamsi.
(Vertė A. Maldomis)

Poemoje *Gražina* paminimas Kauno slėnis, ir, ne be gyvenimo šiame mieste įtakos, poetas kalba apie Nemuną bei Rumšiškės, apie esančius prie jų Nemune slenksčius, rėvą:

Taip lygiai senis Nemunas kely,
Prie Rumšiškių sutikęs kietą uolą,
Užgriūva ją, atbėgęs iš toli...
(Vertė Just. Marcinkevičius)

Kad ir epizodiškai, bet labai įdomiai Kaunas paminėtas po 10 metų, kai poetas atsisveikino su šiuo miestu, parašytoje poemoje *Ponas Tadas*. Autorius buvo didelis rūkorius ir mėgavosi Kauno gamybos taboka. Miestas tais laikais taip pat garsėjo midumi – poetas jo taip pat bus ragavęs. Ir štai poemoje šiems skanėstams Skoluba, paragavęs bernardino Robako tabako, pasako tokius pagiriamuosius žodžius:

Tai bent man taboka, – linksmi Skoluba tarė. –
Nuo tol, kai įgijau šią ilgą savo nosį,
Aš pirmąkart tokia taboka vaišinuosi.
Tikrai tai bernardinka, ji turbūt iš Kauno,
Midum ir taboka nuo seno miesto slauno.
(Vertė V. Mykolaitis-Putinas ir Just. Marcinkevičius)

Tačiau didžiausią tikros meilės duoklę Kaunui poetas atidavė poemoje *Konradas Valenrodas*. Iš tiesų nė vieno kito miesto jis nėra taip gražiai aprašęs ir įvertinęs. Ištremtam į Rusiją Mickevičiui Kaunas rodėsi visai kitoks – pilnas nenusakomo žavesio ir patrauklumo. Apimtas ilgesio, užmiršęs prieš 8–5 metus čia kentėtas dienas, poetas, kad išreikštų savo jausmus ir įamžintų šį miestą, ryžtasi nusikalsti istorinei tiesai. Jam buvo žinoma, kad Kaunas niekada nebuvo Kęstučio ir kitų Lietuvos valdovų buveinė, kad prie jo esančiame slėnyje lietuviai nedegino laužuose vokiečių riterių. Bet poetas kaip Dievas kuria pasaulį: poemos herojus Valteris, vokiečių pakrikštytas Alfo vardu, atbėga į Kauną, kur pilyje su savo šeima gyvena Kęstutis. Kunigaikštis ir jo duktė Aldona pilies menėje klausosi Valterio pasakojimo. Poetas galėjo poemos veiksmo vieta pasirinkti ir kitą Lietuvos pilį – Trakus, Gardiną, Kernavę ar pagaliau Birštoną bei Merkinę. Jose Kęstutis tikrai yra buvęs ir gyvenęs. Tačiau poetas renkasi Kauną... Poetui Kaunas – tai pirmiausia pasakiško grožio slėnis. Valteris jį, kaip rašoma poemoje, paverčia sodu, kuriuo stebisi net Kęstutis:

Kiek tik kartų paklausiau: Kur nuėjo? Į slėnį.
Iš kur grįžta? Iš slėnio. Kas tam slėny? Jaunuolis
Sodą jai pasodino. Argi tas sodas puikesnis
Neng pilies mano sodas? (Puikūs sodai Kęstučio,
Jų obuolėliai ir kriaušės – Kauno mergelių vilionė).
(Vertė V. Mykolaitis-Putinas)

Ypač jaudinantis Kauno slėnio grožis vaizduojamas Valterio-Alfo, tuo metu kryžiuočių ordino didžiojo magistro Konrado, pokalbyje su bokšto atskiduole – tai mylimąjį į Marienburgą atlydėjusi Aldona. Konradas ką tik grįžo iš žygio į Lietuvą ir mylimajai pasakoja, ką matęs Kaune:

Grįžtu trumpam čia, Lietuvą palikęs.
Ten tavo pilį gimtąją regėjau,
Bet Kauno mūrai – tik juodi griuvėsiai.
Aš, juos pamatęs, šuoliu skriete skriėjau,
Kur mūsų slėnio goždavo pavėsiai.
Viskas kaip tuomet! Niekas nepakito:
Žolynai, gėlės ir žiedai tie patys.

Toliau Konradas, vildamasis prikalbinti Aldoną bėgti atgal į Lietuvą, piešia jai puikius slėnio vaizdus – jų buvusios meilės dienomis ir dabar.

Pridėkime prie šių poemos *Konradas Valenrodas* epizodų ir garsiąją, daug kartų į lietuvių kalbą verstą ir dabar dar liaudies dainuojamą „Albano dainą“, kuri Maironio vertime prasideda eilute „Vilija, mūsų upelių matutė“, – galėsime sakyti, kad Kaunas poemoje yra tapęs visos Lietuvos, poeto išsiilgtosios gimtinės, apibendrinimu. Ir kas drįstų sakyti, kad Mickevičius tokią šlovę šiam miestui suteikė atsitiktinai! Ir kas tai – atgaila ir atsiprašymas, kad kadaise jis nepakankamai įvertino jį, ar pavėluota meilė? Nesiimkime spręsti, kuo poetas vadovavosi, kurdamas šiuos poemos posmus – vargu ar kada kas įspės kūrėjo paslaptį! Tačiau viena tikra – taip buvo įvertinta Kauno reikšmė jo gyvenimo ir kūrybos kelyje.

Gauta 1998 07 25

Darbai ir dienos, 1999, Nr. 9 (18), p. 41–49.